

تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در بخش کشاورزی و راهبردهای وزارت جهاد کشاورزی

نسبیه زارعی^۱

چکیده

نوع و چگونگی نگرش به یک موضوع، اهمیت آن موضوع را می‌رساند. سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی و نگاه سنجیده و اصولی ایشان به بخش کشاورزی، حکایت از اهمیت بالای این بخش در نظر ایشان برای رشد و توسعه اقتصاد کشور دارد. نگرش ایشان به مهم بودن خودکفایی کشور در تولید محصولات و کالاهای اساسی برای کاهش یا حذف وابستگی غذایی نیز کاملاً مشهود است. یکی از دغدغه‌های ایشان نه تنها در بخش کشاورزی، بلکه در تمام بخش‌های اقتصادی استفاده از نیرو و مدیران کارآمد و توانا و تشویق وزارت جهاد کشاورزی و کشاورزان به کار با روحیه جهادی بالاست. از سوی دیگر آنچه جامعه همیشه کمبود آن را احساس می‌کند، وجود مدیریت صحیح است که ایشان راه حل آن را طراحی نظام دقیق و کارا در مزارع برای نهایت استفاده از منابع کمیاب مانند آب برای آبیاری محصولات معرفی کرده‌اند. رهبر معظم انقلاب اسلامی در چندین سخنرانی خود، کشاورزی را محور توسعه اقتصادی معرفی کرده‌اند و به دلیل اینکه رشد و توسعه بخش کشاورزی تأثیر مثبت و معناداری بر توسعه اقتصادی دارد، از دست‌اندرکاران کشور به‌ویژه مسئولان وزارت جهاد کشاورزی خواسته‌اند که مقدمات توسعه این بخش را فراهم کنند. در راستای اجرا و اعمال بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی پیشنهادهاى زیر ارائه می‌شود. بهبود تراز تجاری بخش کشاورزی با افزایش صادرات محصولات کشاورزی، تدوین و اجرای الگوی کشت جامع کشاورزی، توسعه و گسترش رصدخانه اطلاعاتی وزارت جهاد کشاورزی.

واژگان کلیدی: بیانات مقام معظم رهبری، کشاورزان و بهره‌برداران، وزارت جهاد کشاورزی.

مقدمه

در تولید ناخالص داخلی (۱۳/۱ درصد) و نیز کل اشتغال (۱۸ درصد) دارد.

ایران یکی از صادرکنندگان برتر محصولات کشاورزی در منطقه است. نزدیکی به بازارهای بزرگ منطقه‌ای از جمله بازار کشورهای همسایه و کشورهای حاشیه خلیج فارس مزیت بزرگی برای صادرات بخش کشاورزی کشور شمرده می‌شود.

بخش کشاورزی به دلیل ایفای نقش حیاتی در تأمین امنیت غذایی، ایجاد اشتغال، تأثیرگذاری بر منابع طبیعی و توسعه پایدار یکی از بخش‌های مهم اقتصاد کشور به شمار می‌آید (نجفیان و همکاران، ۱۴۰۳). از آنجاکه حدود ۹۰ درصد از نیاز غذایی کشور با تولیدات داخلی تأمین می‌شود، این بخش سهم زیادی

و چه روستایی برای تأمین نیازهای اولیه خود به غذا و فیبر نیاز دارد. همراه با افزایش مصرف کالری و غذاهای متنوع در دنیا، تخمین زده می‌شود که تولیدات کشاورزی برای پاسخ‌گویی به تقاضای جهانی باید تا سال ۲۰۵۰ تقریباً ۷۰ درصد افزایش یابد. این موضوع به معنای تمرکز بیشتر بر بخش کشاورزی تنها در ایران نیست؛ زیرا بر اساس برآوردهای انجام‌شده شرکت مشاوره مدیریت جهانی McKinsey & Company، بخش کشاورزی ایران سالانه ۴ درصد رشد و تا سال ۲۰۳۵، حدود ۲۵۰۰۰۰ شغل ایجاد می‌کند. چنین رشدی به سرمایه‌گذاری حدود ۷۰ میلیارد دلار نیاز دارد و این سرمایه‌گذاری باید بر مبنای بهبود بهره‌وری و انطباق با فناوری‌های کشاورزی مدرن باشد (Iran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture & Organization for Investment, Economic & Technical Assistance of Iran, 2023). بر اساس گزارش‌های سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد، برای پایان دادن به فقر و گرسنگی تا سال ۲۰۳۰، جهان به ۲۶۵ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری سالانه اضافی از سوی بخش دولتی و خصوصی نیاز دارد. از این مقدار، ۱۴۰ میلیارد دلار باید بر کشاورزی متمرکز شود؛ زیرا سرمایه‌گذاری در کشاورزی نسبت به سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های اقتصادی، ۲/۵ تا ۳ برابر اثرگذاری بیشتری بر افزایش درآمد فقرا دارد. طبق آنچه گفته شد، نمی‌توان اهمیت و ضرورت تمرکز بر بخش کشاورزی را انکار یا به‌سادگی از آن گذر کرد. شناسایی و آگاهی از ظرفیت‌های بخش کشاورزی وظیفه هر دولت در راستای پیشرفت کشورش است. در

برخی از این کشورها فاقد هرگونه ظرفیت لازم و زیرساخت‌های حمل‌ونقل زمینی و هوایی مناسب برای تولیدات کشاورزی هستند. برای مثال، کشورهای بحرین و قطر به‌شدت با کمبود آب برای آبیاری مزارع مواجه هستند و برای تأمین آب آبیاری و آشامیدنی به منابع آب شیرین تجدیدپذیر، نمک‌زدایی آب دریا و طرح استفاده مجدد از فاضلاب تصفیه‌شده وابسته هستند. از سوی دیگر، بخش مهمی از جذابیت ایران، چهارفصل بودن آن است. ایران با تکیه بر اقلیم متنوع، منابع طبیعی و بنیادهای اکولوژیکی خود، طیف وسیعی از محصولات کشاورزی را تولید می‌کند که برخی از آنها مانند زعفران، پسته و خاویار شهرت جهانی دارند. طبق گزارش فائو، ایران و ترکیه از نظر تنوع محصولات کشاورزی پس از چین و آمریکا در رتبه ۳ قرار دارند (Iran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture & Organization for Investment, Economic & Technical Assistance of Iran, 2023).

نقش رشد و توسعه بخش کشاورزی برای ریشه‌کنی فقر، مقابله با نابرابری‌ها و پایان دادن به گرسنگی‌ها انکارناپذیر است؛ به‌گونه‌ای که همراه با رشد و توسعه بخش کشاورزی، تمام صنایع دارای ارتباط پیشین و پسین با بخش یادشده نیز مسیر صعودی رشد را خواهند پیمود. بر اساس پیش‌بینی‌های بانک جهانی، اهمیت توسعه بخش کشاورزی دوچندان شده است. بر اساس این پیش‌بینی، جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به بیش از ۱۰ میلیارد نفر افزایش می‌یابد. این جمعیت چه شهری

گزارش حاضر به ارائه بیانات رهبر معظم انقلاب در راستای تأمین امنیت غذایی و اقتصادی کشور اسلامی در بخش کشاورزی و وزارت جهاد کشاورزی پرداخته می‌شود.

جدول ۱- نگرش، راهبرد و اقدامات مدنظر رهبر معظم انقلاب اسلامی در مورد بخش کشاورزی و وزارت جهاد

کشاورزی

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، در پیامی به مناسبت آغاز سال ۱۴۰۳، سال جدید را سال «جهش تولید با مشارکت مردم» نام‌گذاری کردند. تقریباً همه عناوینی که ایشان از سال ۱۳۸۷ تاکنون برای شعار سال انتخاب کرده‌اند، اقتصادی بوده است و در هشت سال گذشته نیز به‌صورت خاص بحث تولید را مطرح کرده‌اند. بزرگ‌ترین بخش متولی تولید در اقتصاد، بخش کشاورزی است. از سوی دیگر، با توجه به اینکه بخش کشاورزی نسبت به دیگر بخش‌های اقتصادی کشور بیشترین تعامل و ارتباط را با مردم دارد، اهمیت شعار سال در وزارت جهاد کشاورزی دوچندان می‌شود.

۱. اولویت قرار دادن کشاورزی: «کشاورزی را باید در درجه اول اهمیت قرار داد»^۱.
۲. اشتغال‌زا بودن بخش کشاورزی: «اگر توانستیم کشاورزی را با شرایطی که دارد، احیا کنیم، هم مسئله اشتغال حل می‌شود هم عوارض گوناگون بیکاری - این حاشیه‌نشینی، اعتیاد و امثال این‌ها - از بین خواهد رفت یا ریشه‌های آن تضعیف خواهد شد»^۲.
۳. اهمیت بخش کشاورزی: «دستگاه کشاورزی برای کشور ما بسیار مهم است؛ چون امنیت غذایی برای کشوری بزرگ، پرجمعیت و دارای هدف‌های بلند، بسیار مهم است. لذا بخش کشاورزی و دامداری ما، یک بخش ویژه و استثنایی است و همه باید برای آن تلاش کنند»^۳.
۴. اهمیت بخش کشاورزی در جوامع بین‌المللی: «پیش از همیشه به امنیت غذایی احتیاج دارد تا برای نانش، برای خوراک روزمره‌اش، برای روغنش، برای گوشتش محتاج کشورهای دیگر نباشد؛ محتاج کسانی که می‌توانند در مقابل این عطیه، شرف او را مطالبه کنند، نباشد. امنیت غذایی برای کشور ما خیلی مهم است»^۴.
۵. اهمیت ورود علوم و فنون روز دنیا به بخش کشاورزی: «امروز دیگر آن روزی نیست که یک کشاورز در طول سی چهل سال همیشه روی یک قسمت از زمین کار کند و یک مشت گندم به دست بیاورد؛ نخیر! امروز فنون جدید، دانش‌های جدید، تجربه‌های جدید وارد میدان شده‌اند»^۵.
۶. خیانت پهلوی به بخش کشاورزی در زمینه خودکفایی: «کشاورزی این کشور را که یک روز به کلی خودکفا بود، (پهلوی) به کلی نابود کردند؛ به‌طوری‌که بعد از گذشت سال‌ها هنوز هم که هنوز است، کشاورزی ما به حال اول برنگشته است»^۶.
۷. خیانت پهلوی به واردات در بخش کشاورزی: «آن روز روستاها را تخریب کردند، صنعت کشور را که وقت پیشرفت آن بود، متوقف نگه داشتند. آن پیشرفتی که باید در صنعت پیش می‌آمد برای اینکه بتواند جلوی واردات را بگیرد، ایجاد نشد. جلوی صنعت فعال در این کشور گرفته شد و آن صنعتی ترویج شد که وابستگی‌اش به خارج، به‌قدر کالاهای تولیدشده یا حتی بیشتر بود. علم را متوقف کردند»^۷.

نگرش

(اندیشه و نوع نگاه به موضوع است که جهت‌دهنده و متمایزکننده است)

۱. بیانات در اجتماع نخبگان و مسئولان استان خراسان شمالی (۱۳۹۱/۷/۲۵).

۲. بیانات در اجتماع نخبگان و مسئولان استان خراسان شمالی (۱۳۹۱/۷/۲۵).

۳. بیانات در دیدار جهادگران و کشاورزان (۱۳۸۲/۱۰/۱۴).

۴. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۵. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۶. بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا(ع) در مشهد مقدس (۱۳۷۹/۱/۶).

۷. بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا(ع) در مشهد مقدس (۱۳۷۹/۱/۶).

۸. اهمیت خودکفایی در محصولات اساسی و راهبردی: «تأکید جمهوری اسلامی از آغاز تا امروز بر روی مسئله کشاورزی، عمدتاً به این خاطر است. ما برای گندم و برنج و روغن و لبنیات و خوراک دام و بقیه مصارف عمده و اصلی کشورمان نباید نیازمند دیگران باشیم. بحمدالله امکانات طبیعی و انسانی در کشور وجود دارد و من امیدوارم حرکت اساسی و صحیحی در این باره انجام گیرد که البته مقدمات آن شروع شده است»^۱.

۹. تحقیق در مسائل کشاورزی: «بازده کار تحقیقاتی و پژوهشی به چشم نمی‌آید، اما بازده آن حقیقتاً از قبیل همان چیزی است که در قرآن کریم به آن اشاره شده است: «أَنْتَبَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبَلَةٍ مِائَةَ حَبَّةٍ»؛ یک دانه‌ای است که وقتی شما کاشتید، هفت‌صد برابر به شما عوض خواهد داد»^۲.

جمع‌بندی نگرش: نوع و چگونگی نگرش به یک موضوع، اهمیت آن موضوع را می‌رساند. سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی و نگاه سنجیده و اصولی ایشان به بخش کشاورزی، حکایت از اهمیت بالای این بخش در نظر ایشان برای رشد و توسعه اقتصاد کشور دارد. ایشان رشد و توسعه بخش کشاورزی را مرحله اول توسعه کل اقتصاد می‌دانند. ظرفیت اشتغال این بخش یکی دیگر از دلایل اهمیت بالای بخش کشاورزی است. نگرش ایشان به مهم بودن خودکفایی کشور در محصولات و کالاهای اساسی برای کاهش یا حذف وابستگی غذایی نیز کاملاً مشهود است. گفتنی است که از نظر مقام معظم رهبری، برای دستیابی به جهش تولید یا افزایش عملکرد، استفاده از علوم و فنون روز دنیا در بخش کشاورزی الزامی است.

۱. تمرکز بر بخش کشاورزی سبب پیشرفت اقتصاد خواهد شد: «اگر چنانچه به مسئله کشاورزی پرداخته بشود و مسئله روستاها و مشکلات روستاها و بردن کارخانه‌های تبدیلی و صنایع تبدیلی به روستاها و برطرف کردن مشکلات فروش کالاها به‌وسیله روستاییان را اگر چنانچه دنبال نکنید، به نظر من، کمک بسیار زیادی خواهد کرد به پیشرفت اقتصاد. اهمیت بخش کشاورزی از اینجا معلوم می‌شود»^۳.

۲. کشاورزی یکی از سه محور اصلی اقتصاد: «برای مسئله اقتصاد، سه محور اصلی وجود دارد. یکی صنعتی کردن کشاورزی است؛ کشاورزی و باغداری را صنعتی کنیم، مدرن کنیم. یکی مسئله صنایع تبدیلی و تکمیلی و سردخانه و این چیزهاست. باغدار اینجا اگر در کنار دست خودش صنایع تبدیلی مورد دسترس داشته باشد، وضعیتش به کلی تفاوت پیدا می‌کند. سردخانه باشد، همین‌جور»^۴.

۳. خودکفایی در گندم و دیگر کالاهای اساسی: «باید کشور به دیگران اصلاً محتاج نباشد و مردم کشور بدانند که شما قشر کشاورز و دامدار با غیرت خود، با ایمان خود، با همت خود، غذای آن‌ها را تأمین می‌کنید و مردم محتاج این نیستند که از دیگران درخواست کنند»^۵.

۴. نگرش مسئولان به بخش کشاورزی: «مسئولان با این نگاه، با نگاه «حائز اهمیت»، باید به بخش کشاورزی نگاه کنند. بخش کشاورزی یک محور اصلی در اداره کشور است و باید با این چشم در تنظیم معلومات دانشگاهی، در تخصیص بودجه، در گماشتن افراد کارآمد و توانا در رأس کارها، به آن نگاه کرد. باید امر کشاورزی را در کشور سبک نشمرند»^۶.

۵. توصیه به رفتار جهادگرایانه در جهاد کشاورزی: «لفظ «جهاد» در اول اسم وزارت جهاد کشاورزی معنا دارد؛ یعنی کار باید با روحیه جهادی صورت گیرد. این وزارتخانه امروز می‌تواند و می‌باید با همین روحیه وارد میدان کار شود»^۷.

راهبردها

(مسیر مشخص برای رسیدن به اهداف معین است)

۱. بیانات در دیدار با کشاورزان به مناسبت هفته کشاورزی (۱۳۸۰/۱۰/۱۲).

۲. بیانات در اجتماع نخبگان و مسئولان استان خراسان شمالی (۱۳۹۱/۷/۲۵).

۳. بیانات در دیدار مسئولان نظام در هشتمین روز از ماه مبارک رمضان در حسینیه امام خمینی (ره) (۱۳۹۸/۲/۲۴).

۴. بیانات در اجتماع نخبگان و مسئولان استان خراسان شمالی (۱۳۹۱/۷/۲۵).

۵. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۶. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۷. بیانات در دیدار جهادگران و کشاورزان (۱۳۸۲/۱۰/۱۴).

۶. استفاده از نیروی جوان و تحصیل کرده: «از مهندسان کشاورزی بایستی استفاده کنیم»^۱.
۷. صادرات بخش کشاورزی و اهتمام دستگاه‌های دولتی «ما بایستی به صادرکنندگان این محصولات تبدیل شویم. ما باید بتوانیم دیگران را بهره‌مند کنیم. این کار، کار دستگاه‌های گوناگون دولتی است که وسایلی را فراهم کنند؛ ما می‌توانیم»^۲.
۸. مدیریت آب در بخش کشاورزی: «جزو کارهای وزارت جهاد کشاورزی و وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های گوناگون دولتی است که آموزش چگونگی استفاده از آب، تنظیم جریان آب در بخش‌های مختلف، نگهداری از همین مقدار آبی که از نزولات مبارک آسمانی است، با انواع و اقسام شیوه‌هایی که امروز در دنیا معمول است، جزو کارها قرار بگیرد»^۳.
۹. مدیریت صحیح مدیران وزارت جهاد کشاورزی: «به زارع می‌توانیم بگوییم روی این زمین، خوب و با شیوه علمی کار کن و محصول به دست بیاور. چیز دیگری در اختیار او نیست، ولی این مسئولانند که بایستی نظام این کار را طراحی کنند»^۴.
۱۰. استفاده از روش‌های علمی: «اگرچه از لحاظ آب کمبود داریم، اما با روش‌های علمی، با پیگیری و با صرفه‌جویی، همین نزولات آسمانی که امروز در کشور ما وجود دارد، به فضل الهی کافی است [که] چهار برابر جمعیت کنونی امروز ایران را از لحاظ مواد غذایی بی‌نیاز از دیگران کند»^۵.
۱۱. سیاست‌گذاری و برنامه تولید بهینه: «یکی از اساسی‌ترین کارها این است که در باب کشاورزی و محصولات کشاورزی، سیاست‌ها ثابت، ماندگار و پیگیری شده باشد و به مسائل تولیدکنندگان کشاورزی رسیدگی شود. این‌طور نباشد که یک سال ما به‌خاطر کمبود پیاز، پیاز وارد کنیم، اما سال بعد که کشاورز ما پیاز تولید کرد، این محصول در انبارها بی‌فوسد»^۶.
۱۲. توسعه روستاها: «یک مسئله اساسی‌ای که این عموماً [مربوط به] وزارت کشاورزی است - منتها فقط کار وزارت کشاورزی نیست - تمرکز بر روستاست»^۷.
۱۳. برنامه‌ریزی در بخش کشاورزی: «فرضاً شش ماه یا یک سال زمان بگذاریم، برای اینکه همه دستگاه‌ها تحت‌الشعاع کشاورزی قرار بگیرند؛ صنعت در خدمت کشاورزی باشد؛ پول نفت در خدمت کشاورزی باشد؛ یعنی ما این دستگاه کشاورزی را به یک حرکت سریع وادار بکنیم بعد آن را به حال خودش بگذاریم تا با دستاوردی که از این حرکت خواهد داشت، کار خودش را ادامه بدهد»^۸.
۱۴. اهمیت سیاست تشویقی: «کشاورز باید تشویق شود، برنامه‌ریز خوب باید تشویق شود، مسئولی که با علاقه‌مندی یک مسئله اساسی را دنبال می‌کند، باید تشویق شود. ارزش‌ها باید گرامی داشته شود. این، کشور را به پیش می‌برد»^۹.

جمع‌بندی راهبردها: همان‌طور که در قسمت نگرش گفته شد، رهبر معظم انقلاب اسلامی توسعه کشاورزی را پلی در مسیر توسعه اقتصاد می‌دانند. این مهم در راهبردهای ایشان نیز آشکار است؛ زیرا تمرکز بر بخش کشاورزی را برای پیشرفت اقتصاد توصیه می‌کنند. این موضوع زمانی مهم‌تر خواهد شد که کشاورزی را یکی از سه محور اصلی اقتصاد معرفی می‌کنند.

۱. بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت به مناسبت هفته دولت (۱۳۹۴/۶/۴).
۲. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).
۳. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).
۴. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).
۵. بیانات در اجتماع بزرگ مردم اراک (۱۳۷۹/۸/۲۴).
۶. بیانات در دیدار جهادگران و کشاورزان (۱۳۸۲/۱۰/۱۴).
۷. بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت به مناسبت هفته دولت (۱۳۹۴/۶/۴).
۸. بیانات در دیدار با رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت وزیران به مناسبت گرامیداشت هفته دولت (۱۳۷۰/۶/۳).
۹. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجتماع بزرگ مردم همدان (۱۳۸۳/۴/۱۵).

اهمیت و توجه رهبر معظم انقلاب اسلامی به خودکفایی یکی از مهم‌ترین راهبردها و سفارش‌های چندساله ایشان در بخش کشاورزی است. یکی از دغدغه‌های ایشان نه تنها در بخش کشاورزی، بلکه در تمام بخش‌های اقتصادی استفاده از نیرو و مدیران کارآمد و توانا و تشویق وزارت جهاد کشاورزی و کشاورزان به کار با روحیه جهادی بالاست. استفاده از نیروی کار جوان و تحصیل کرده به عنوان آینده‌سازان کشور نیز یکی دیگر از توصیه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی است. آنچه جامعه همیشه کمبود آن را احساس می‌کند، وجود مدیریت صحیح است که ایشان راه‌حل آن را طراحی نظام دقیق و کارا در مزارع برای نهایت استفاده از منابع کمیاب مانند آب برای آبیاری محصولات معرفی کرده‌اند. راه‌حل دستیابی به این نظام و این نوع مدیریت را نیز استفاده از روش‌های علمی، سیاست‌گذاری‌های کارا، برنامه‌ریزی در بخش کشاورزی و سیاست‌های تشویقی می‌دانند. دو متغیر مهم معرفی شده توسط ایشان که می‌تواند راهبردهای بزرگی در بخش کشاورزی شمرده شود، توسعه روستاها و افزایش صادرات محصولات کشاورزی در راستای محکم کردن اقتدار ملی در سطح بین‌الملل است.

۱. وظایف مدیران و مسئولان وزارت جهاد کشاورزی: «همه دست‌اندرکاران کشور و به‌خصوص مسئولان وزارت جهاد کشاورزی توجه کنند - همان‌طور که از اول انقلاب بارها تکرار شده است - که کشاورزی یکی از اساسی‌ترین محورهای توسعه در کشور ماست؛ یک امر حاشیه‌ای نیست. توجه به صنعت - که لازم است - نباید موجب عطف توجه از کشاورزی شود. کشاورزی، پایه و زیربنا و اساس است. این کار، مقدماتی دارد. باید این مقدمات را طی و اجرا کرد. مسئولان در این زمینه تلاش‌های خوبی کرده‌اند»^۱.
۲. لزوم توسعه و گسترش آموزش و همکاری دستگاه‌های دولتی: «جوان‌ها وارد بشوند، آموزش‌های لازم را بگیرند. آن‌هایی که می‌توانند، تحصیلات لازم را در زمینه خاک، آب و مسائل گوناگون کشاورزی ببینند، بعد، به جان این سرزمین پُربرکت بیفتند و برکات الهی را از آن استخراج کنند؛ این کار ممکن است. دستگاه‌های دیگر هم البته باید کمک کنند»^۲.
۳. تأسیس هنرستان کشاورزی: «... لیکن تربیت دیپلمه‌هایی که در دوران تحصیل، فهم کشاورزی و شوق کشاورزی در آن‌ها باشد، بسیار مهم است»^۳.
۴. کاهش آب مصرفی بخش کشاورزی: «اگر ما بتوانیم در بخش کشاورزی ده درصد صرفه‌جویی کنیم، ببینید چه اتفاقی می‌افتد! در واقع امکانات بهره‌برداری از آب در بخش غیرکشاورزی دو برابر می‌شود که این بسیار چیز مهم و باارزشی است»^۴. «یعنی اگر در کار کشاورزی ما ده درصد صرفه‌جویی کنیم، مقدار مصرف شرب و صنعت و امثال این‌ها به دو برابر خواهد رسید. این قدر مسئله مهم است»^۵.
۵. خودکفایی در برخی محصولات: «کشور بایستی حتماً در برنج و گوشت و لبنیات هم به خودکفایی برسد. این جزو کارهایی است که مسئولان دولتی باید بکنند»^۶. «یکی از کارهایی که در بخش کشاورزی حتماً باید انجام بگیرد، دنبال خودکفایی بودن در محصولات اساسی است... باید دنبال محصولات اساسی باشیم مثل گندم، مثل دانه‌های روغنی، مثل گیاهان دارویی، مثل علوفه، مثل آذین. اینها چیزهایی است که بایستی حتماً دنبالشان باشیم. همچنین، در کشاورزی، آبیاری مدرن، آبخیزداری، آبخوان‌داری و امثال این‌ها این هم یکی از بخش‌های قابل توجه و جزو بخش‌های پیشروست»^۷. «در بخش کشاورزی و دامداری - که یکی از بخش‌های مهم ماست - اساس توجه باید به این باشد که ما در محصولات اصلی مصرفی کشور، به خودکفایی برسیم»^۸.

اقدامات

(فعالیت‌هایی که باید در مسیر تعیین شده راهبردها برای رسیدن به اهداف راهبردی انجام شوند)

۱. بیانات در دیدار جهادگران و کشاورزان (۱۳۸۲/۱۰/۱۴).

۲. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۳. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار مسئولان و نخبگان استان همدان (۱۳۸۳/۴/۱۹).

۴. بیانات در جمع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی (۱۳۹۰/۱/۱).

۵. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی (۱۳۸۹/۱/۱).

۶. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۷. بیانات در ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی (۱۳۹۹/۲/۱۷).

۸. بیانات در دیدار گروه کثیری از اصناف (۱۳۸۰/۴/۱۰).

۶. آموزش و ترویج روش‌های علمی و استفاده از جوانان تحصیل‌کرده: «بخش آموزش کشاورزی و ترویج و استفاده از دانش موجود دنیا در دانشگاه‌های ما و فرستادن جوان‌ها برای کمک به روستایی‌ها، جزو کارهای بسیار مهم است... باید از شیوه‌های علمی استفاده کرد»^۱.
۷. خرد شدن مقیاس مزارع و زمین‌های کشاورزی: «یکی از طرح‌های مهمی که از دولت‌های قبل مورد نظر بود و بنده رویش تأکید می‌کردم، این است که بتوانند این منابع زمینی کشاورزی را یکپارچه‌سازی کنند تا این کمک کند به اینکه کشاورزی بشود صنعتی؛ کشاورزی مدرن؛ کشاورزی با آلات پیشرفته. این یکی از چیزهای مهم است»^۲.
۸. استفاده از دانش و تجربه در بخش کشاورزی: «گاهی هست که کسانی که تجربه کار دارند، فواید این‌ها برای نسل بعد خودشان از آموزش‌های جدید هم بیشتر است... بنابراین، هم از دانش استفاده بشود هم از تجربه نیروهای مجرب استفاده بشود»^۳.
۹. ممنوعیت واردات میوه: «جلوگیری از واردات؛ ببینید من باز هم تأکید می‌کنم. حالا شما می‌گویید ما جلوی واردات را گرفتیم اما میوه‌هایی در بازار هست که [وارداتی است]»^۴.
۱۰. توسعه صادرات محصولات کشاورزی: «ما باید بتوانیم تولیداتمان را افزایش بدهیم. این محصولات باغی و محصولات زراعی را صادر کنیم تا دنیا ببینند در ایران چه خبر است نه اینکه مثلاً از آمریکای لاتین و از اینجا و آنجا مشابه آن‌ها را که از لحاظ کیفیت هم خیلی پایین‌ترند، وارد کنیم»^۵.
۱۱. اهمیت بهبود کیفیت تولیدات داخلی: «همت مضاعف و کار بیشتر در کیفیت بخشیدن به تولیدات داخلی؛ یکی از کارهای اساسی این است. ما امروز تولیدات داخلی زیادی داریم؛ هم در زمینه صنعت هم در زمینه کشاورزی. باید به کیفیت این‌ها اهمیت بدهیم. کیفیت این‌ها را بالا ببریم»^۶.

جمع‌بندی اقدامات: رهبر معظم انقلاب اسلامی در چندین سخنرانی خود، کشاورزی را محور توسعه اقتصادی معرفی کرده‌اند و به دلیل اینکه رشد و توسعه بخش کشاورزی تأثیر مثبت و معناداری بر توسعه اقتصادی دارد، از دست‌اندرکاران کشور به‌ویژه مسئولان وزارت جهاد کشاورزی خواسته‌اند که مقدمات توسعه این بخش را فراهم کنند. از اقدامات توصیه‌شده ایشان در راستای توسعه بخش کشاورزی، گسترش آموزش جوانان و مسئولان است و تأسیس هنرستان‌های کشاورزی را نیز عامل مهمی در این زمینه عنوان کرده‌اند. سفارش ایشان برای گسترش و پیشروی در آموزش و ارتباط محکم‌تر دانشگاه‌ها و بخش‌های اقتصادی مانند ارتباط دانشکده‌های کشاورزی و بخش کشاورزی، اهمیت دوچندان آموزش از دیدگاه ایشان را نشان می‌دهد. گفتنی است که ایشان اقدامات لازم برای استفاده هم‌زمان از دانش و تجربه در مزارع را حیاتی می‌دانند. یکی از نگرانی‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی، آب مصرفی در بخش کشاورزی است که کاهش و صرفه‌جویی در مصرف آن را جزو اقدامات ضروری می‌دانند. از نظر ایشان، خودکفا بودن در برخی محصولات کشاورزی یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین اقداماتی است که وزارت جهاد کشاورزی می‌تواند در شرایط بین‌المللی کنونی با وجود تحریم‌های اقتصادی و غیراقتصادی علیه کشور در راستای کاهش وابستگی داشته باشد. از نظر ایشان، خرد شدن زمین‌های کشاورزی بنا به هر دلیل برای دستیابی به کشاورزی مدرن، پذیرفتنی نیست. ایشان ممنوعیت واردات در برخی از میوه‌ها و صادرات محصولات کشاورزی را از اقدامات حیاتی بخش کشاورزی معرفی کرده و افزایش کیفیت تولیدات داخل را جزو کارهای اساسی در بخش کشاورزی اعلام کرده‌اند.

مآخذ: برگرفته از معاونت پژوهش و آموزش دفتر مطالعات علوم اسلامی، بی‌تا.

۱. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).
۲. بیانات در اجتماع نخبگان و مسئولان استان خراسان شمالی (۱۳۹۱/۷/۲۵).
۳. بیانات در ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی (۱۳۹۹/۲/۱۷).
۴. بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت به مناسبت هفته دولت (۱۳۹۴/۶/۴).
۵. بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور (۱۳۹۰/۵/۲۶).
۶. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی (۱۳۸۹/۱/۱).

پس از ارائه نگرش، راهبرد و اقدامات راهبردی
مدنظر رهبر معظم انقلاب اسلامی درباره بخش
کشاورزی و وزارت جهاد کشاورزی، میزان انطباق
کشاورزی به صورت مختصر مورد ارزیابی قرار
می گیرد.

جدول ۲- مقایسه برخی از عملکردهای وزارت جهاد کشاورزی با بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی

بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی	عملکرد وزارت جهاد کشاورزی
«ما برای گندم و برنج و روغن و لبنیات و خوراک دام و بقیه مصارف عمده و اصلی کشورمان نباید نیازمند دیگران باشیم» ^۱ . «کشور بایستی حتماً در برنج و گوشت و لبنیات هم به خودکفایی برسد. این جزو کارهایی است که مسئولان دولتی باید بکنند» ^۲ . «یکی از کارهایی که در بخش کشاورزی حتماً بایستی انجام بگیرد، دنبال خودکفایی بودن در محصولات اساسی است» ^۳ .	متوسط واردات سالانه (سالهای ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲) گندم (حدود ۱/۵ تا ۲ میلیون تن) برنج (حدود ۱/۳ میلیون تن) گوشت قرمز (بالغ بر ۳۳۳ هزار تن) گوشت مرغ (حدود ۸۰ هزار تن)
«امروز کشور ما بیش از همیشه به امنیت غذایی احتیاج دارد تا برای نان، برای خوراک روزمره اش، برای روغن، برای گوشتش محتاج کشورهای دیگر نباشد» ^۴ .	ارتقای امنیت غذایی با افزایش تولید و افزایش ذخایر راهبردی و تنظیم بازار
«امروز دیگر آن روزی نیست که یک کشاورز در طول سی چهل سال همیشه روی یک قسمت از زمین کار کند و یک مشت گندم به دست بیاورد؛ نخیر!» ^۵ .	پایین بودن عملکرد محصولات و کالاهای اساسی (برای مثال، گندم حدود ۲ تن در هکتار)
«جوان‌ها وارد بشوند، آموزش‌های لازم را بگیرند. آن‌هایی که می‌توانند، تحصیلات لازم را در زمینه خاک، آب و مسائل گوناگون کشاورزی ببینند. بعد، به جان این سرزمین پُربُرت بيفتند و برکات الهی را از آن استخراج کنند» ^۶ .	اثربخشی پایین در آموزش و عدم استفاده کارا از ظرفیت شرکت‌های دانش‌بنیان
«[استفاده از] فناوری روز؛ همین مسئله آب که حالا اشاره کردند - تقسیم آب و به اصطلاح استفاده بهینه از آب - خیلی مهم است» ^۷ .	سیستم‌های آبیاری مدرن در سطح مزارع (مجموع سامانه‌های نوین اجرا شده در ده سال اخیر برابر ۲/۶ میلیون هکتار است)
«ما می‌دانیم کشور ما از آن کشورهای پرآب نیست، اما آیا از همین آبی که امروز داریم، استفاده بهینه می‌شود؟ جواب، منفی است. این جزو کارهای وزارت جهاد کشاورزی و وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های گوناگون دولتی است که آموزش چگونگی استفاده از آب، تنظیم جریان آب در بخش‌های مختلف،	میانگین بهره‌وری اقتصادی آب کشور در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰، ۴/۱ دلار است رشد بهره‌وری در همین بازه، ۶۵ درصد است

۱. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۲. بیانات در ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی (۱۳۹۹/۲/۱۷).

۳. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۴. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۵. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۶. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).

۷. بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت به مناسبت هفته دولت (۱۳۹۴/۶/۴).

عملکرد وزارت جهاد کشاورزی	بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی
	نگهداری از همین مقدار آبی که از نزولات مبارک آسمانی است، با انواع و اقسام شیوه‌هایی که امروز در دنیا معمول است، جزو کارها قرار بگیرد ^۱ .
گسترش و توسعه گلخانه‌ها، کشت قراردادی و... برای کاهش مصرف آب	«امروز نود درصد آب کشور در بخش‌های کشاورزی مصرف می‌شود - مصرف غلط، مصرف اسراف‌آمیز - ده درصد دیگر برای آب شرب و برای صنعت و برای مصارف گوناگون به کار می‌رود؛ یعنی اگر در کار کشاورزی ما ده درصد صرفه‌جویی کنیم، مقدار مصرف شرب و صنعت و امثال این‌ها به دو برابر خواهد رسید. این قدر مسئله مهم است ^۲ ».
حرکت در مسیر اقتدار غذایی در منطقه با توسعه صادرات مانند صادرات به عراق	«اگر ملت به دست خود و با ابتکار و نیروی خود، تولید و مصرف کند و حتی بتواند شعاع مصرف تولیدات خود را در بیرون مرزهایش گسترش دهد، به مفهوم خاص و مهمی از اقتدار دست خواهد یافت. این نیاز کشور ماست ^۳ ».

«در میان ملت ما کسانی که صاحب فکرند، صاحب ابتکارند، صاحب تجربه‌اند، صاحب آرای جدیدند، بی‌شمارند. وقتی انسان پای صحبت این و آن می‌نشیند... این [ظرفیت] کشور ماست. من عرض می‌کنم که این یک ثروت عظیم ملی است و از این باید استفاده کرد. دولت محترم و رئیس‌جمهور محترم ان‌شاءالله برای مردم، با مردم، در میان مردم از این "ظرفیت عظیم مردمی" استفاده کنند و از آن برای رسیدن به اهدافی که ذکر کردند و راهی که می‌خواهند بروند، بهره بگیرند؛ البته در کنار این فرصت‌های انسانی، ثروت‌های طبیعی و مادی ما هم وجود دارد که آن هم فراوان است... ما می‌توانیم کارهای بزرگی را به اتکای این منابع انسانی و ثروت انسانی و ثروت طبیعی انجام بدهیم. شرطش این است که همت بلند داشته باشیم، کارها را به‌جد دنبال کنیم و همکاران خوبی را ان‌شاءالله انتخاب کنیم. این توصیه اول ماست^۴». در ادامه، در راستای اجرا و

نقش رشد و توسعه بخش کشاورزی برای ریشه‌کنی فقر، مقابله با نابرابری‌ها و پایان دادن به گرسنگی‌ها انکارناپذیر است؛ به‌گونه‌ای که همراه با رشد و توسعه بخش کشاورزی، تمام صنایع دارای ارتباط پیشین و پسین با بخش یادشده نیز مسیر صعودی رشد را خواهند پیمود.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین دغدغه‌های کشور در گام نخست، تأمین امنیت غذایی و سپس حکمرانی غذایی کاراست. مهم‌ترین و نخستین گام در حکمرانی کارا، شناخت منابع انسانی، مالی و دیگر منابع است که رهبر معظم انقلاب اسلامی در مراسم تنفیذ حکم چهاردهمین دوره ریاست‌جمهوری اسلامی ایران به آن سفارش کرده‌اند.

۱. بیانات در دیدار کشاورزان (۱۳۸۴/۱۰/۱۴).
۲. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی (۱۳۸۹/۱/۱).
۳. بیانات در دیدار کشاورزان به مناسبت هفته کشاورزی (۱۳۸۰/۱۰/۱۲).
۴. مراسم تنفیذ رئیس‌جمهور. ۱۴۰۳.

گواه‌های این ادعا هستند. یکی از بزرگ‌ترین فواید الگوی کشت جامع بهینه، مشخص شدن مقدار تولیدات سالانه بخش کشاورزی است. نوع کالا، مقدار تولید آن، بازه برداشت کالاها و... با تهیه برنامه الگوی کشت جامع قابل رصد است و از این طریق جمع‌آوری داده و اطلاعات این بخش نیز تسهیل می‌شود. در این راستا، ضروری است که الگوی کشت بهینه و جامع بر اساس شرایط و مزیت نسبی هر منطقه با در نظر گرفتن منافع کشاورزان و بهره‌برداران در کشور اجرایی شود؛ زیرا این برنامه سبب ایجاد نظام تولیدی منظم و کارآمد در کشور خواهد شد. پیشنهاد می‌شود وزارت جهاد کشاورزی، بانک مرکزی، وزارت صمت و دیگر ارگان‌های مرتبط با استفاده از توانایی‌های شرکت‌های دانش‌بنیان سعی در تدوین و اجرای الگوی کشت جامع کشاورزی در کشور کنند.

اهمیت و توجه رهبر معظم انقلاب اسلامی به خودکفایی یکی از مهم‌ترین راهبردها و سفارش‌های چندساله ایشان در بخش کشاورزی است. یکی از دغدغه‌های ایشان نه تنها در بخش کشاورزی، بلکه در تمام بخش‌های اقتصادی استفاده از نیرو و مدیران کارآمد و توانا و تشویق وزارت جهاد کشاورزی و کشاورزان به کار با روحیه جهادی بالاست.

اعمال بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی پیشنهاد‌های زیر ارائه می‌شود.

- بهبود تراز تجاری بخش کشاورزی با افزایش صادرات محصولات کشاورزی: بر اساس داده‌ها و آمارهای منتشرشده وزارت جهاد کشاورزی، تراز تجاری کلی این بخش از سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲، از نظر وزنی و ارزشی منفی بوده است. این موضوع به معنای بیشتر بودن واردات از نظر وزنی و ارزشی نسبت به صادرات کالاها و محصولات بخش کشاورزی است. در راستای حفظ اقتدار کشور در سطح بین‌الملل، افزایش صادرات و ارتقای تراز تجاری ضروری است. پیشنهاد می‌شود وزارت جهاد کشاورزی سعی در تولید کالاها به صورت صادرات‌محور کند. صادرات‌محور بودن محصول نیازمند بررسی بازار مقصد و تولید بر اساس استاندارد و نیاز آن است. گفتنی است ایجاد ثبات در صادرات کالاها اساسی در دوره‌های حداقل شش‌ماهه و یک‌ساله برای بهبود تراز تجاری و ایجاد اطمینان در واردکننده و خریدار موضوعی مهم است. بدون شک مدیریت این موضوع زمان‌بر و نیازمند انرژی و مهارت بالای مدیریتی و ارزیابی کارشناسان اقتصادی-تجاری است.

- تدوین و اجرای الگوی کشت جامع کشاورزی: تعیین الگوی کشت جامع مسئله و مبحثی است که در بخش کشاورزی سال‌ها به تعویق افتاده است، اما نیاز به آن هر سال بیشتر از سال‌های گذشته احساس می‌شود. کاهش منابع آبی، کاهش بارندگی، بی‌برنامگی واردات کالاها اساسی و... از جمله

DOI: 10.22059/jhgr.2024.370671.1008664

- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2020). New handbook provides key tools to parliamentarians to foster responsible investment in Africa.

- Iran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture & Organization for Investment, Economic & Technical Assistance of Iran (2023). Iran Agriculture Sector Guide.

- <https://www.maj.ir/>

- توسعه و گسترش رصدخانه اطلاعاتی وزارت جهاد کشاورزی: با توجه به تأکید رهبر معظم انقلاب اسلامی بر ضرورت وجود آمار دقیق در بخش کشاورزی و ارتقای سطح اطلاعاتی و آماری بخش کشاورزی، پیشنهاد می‌شود وزارت جهاد کشاورزی اقدام به تأسیس رصدخانه اطلاعاتی کند. رصد و پایش داده‌ها در بخش کشاورزی در گام نخست انحراف تولید محصولات و مصرف نهاده‌های تولیدی را در سراسر کشور از بین خواهد برد و سبب کاهش هزینه‌ها در این بخش می‌شود. در گام‌های بعدی وجود داده‌ها، آمار و اطلاعات دقیق باعث تسهیل روند تبدیل کشاورزی سنتی به کشاورزی هوشمند می‌شود، اما کند بودن رشد این رصدخانه به دلیل بودجه پایین و کمبود نیروی انسانی به چالش بزرگی تبدیل شده است. ضروری است مجموعه دولت در راستای ورود به کشاورزی هوشمند و تأمین امنیت غذایی در کشور سعی در توسعه و گسترش رصدخانه اطلاعاتی کند.

منابع

- معاونت پژوهش و آموزش دفتر مطالعات علوم اسلامی (بی‌تا). راهبردها و راهکارها؛ درآمدی بر توصیه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی در حوزه وزارت جهاد کشاورزی.

- نجفیان، زهرا؛ فرجی سبکبار، حسنعلی؛ دربان آستانه، علیرضا؛ و فرازمنند، حسین (۱۴۰۳). بررسی و تحلیل چالش‌های رصد بخش کشاورزی ایران. پژوهش‌های جغرافیای انسانی.